

Spiegel tent van de Heuvel/Suikertante van de Heuvel

Dit is de tekst van het plan dat ten grondslag ligt aan het project Spiegel tent van de Heuvel/Suikertante van de Heuvel. In het voorjaar van 2008 presenteerden Sjaak Langenberg en Rosé de Beer het plan aan de wijk.

Inleiding

Elke zondag als een lange stoet kerkgangers door de wijk de Heuvel in Breda naar de Onze Lieve Vrouwe van Altijd Durende Bijstand aan het Mgr. Nolensplein loopt, kan Rob niet meer op de stoep spelen voor de deur van zijn huis aan de Heuvelbrink.

Eén van de oudste jeugdherinneringen van wijkraadvoorzitter Rob Blokland maakt de geschiedenis van Heuvel, de eerste naoorlogse nieuwbouwwijk die in de jaren vijftig in Breda werd gebouwd, tastbaar. Rob zag velen komen en gaan. De fabrieksarbeiders die in Heuvel gingen wonen, de directies van de Emka en suikerproducent CSM die op stand aan de Heuvelbrink woonden. Hij memoreert hoe het Mgr. Nolensplein en omgeving floreerden toen de kerkbanken nog vol zaten en aan het plein vele winkeltjes waren gevestigd. In de jaren zeventig zaten er zelfs drie supermarkten aan het plein. Hij zag de wijk in de jaren negentig van kleur veranderen. Eigenlijk heel geleidelijk. En zoveel veranderde er ook weer niet, want toen hij op een avond zag hoe het zoontje van zijn Marokkaanse buurman in de armen van zijn vader vloog toen deze terug kwam van zijn werk, was Rob weer even kind. Licht melancholiek constateert hij dat de geschiedenis zich gewoon herhaalt.

Het Mgr. Nolensplein is een tijdmachine. Vrijwel moeiteloos kun je de jaren vijftig instappen. Dit is een wonderlijke ervaring, want waar vind je nog openbare ruimten die zo sterk een bepaald tijdsgewricht kunnen oproepen? Je kunt er foto's nemen die eruitzien alsof ze vijftig jaar geleden zijn gemaakt.

Twee sferen worden op een bijzondere manier verenigd op het plein: de oerhollandse jaren vijftig in combinatie met een zuidelijke, zelfs oriëntaalse sfeer. Fantaseer op een zomerse dag zand en palmbomen voor de ingang van de kerk en je waant je in een zuidelijk land. Maar ook zonder die fantasie heeft het plein iets zuidelijks. Ontwerper Granpré Molière (Delftse School) koos voor verwijzingen naar de Romaanse bouwstijl en een sobere ornamentiek, maar die ornamentiek, vooral aan de voorzijde van het gebouw, oogt onverwacht oriëntaals. Het plein weerspiegelt de huidige samenstelling van de bevolking: autochtoon en allochtoon.

“Wat is dat voor een raar kruis?” vraagt Jan als hij van zijn baas de opdracht krijgt om een kruisbeeld voor op het dak van de Onze Lieve Vrouwe van Altijd Durende Bijstand te smeden. Vele ijzeren trapleuningen die de wijk de Heuvel sieren zullen nog door zijn handen gaan. Wij ontmoeten Jan die nu 81 is op het Mgr. Nolensplein waar hij zijn hond uitlaat. Van alle ontmoetingen met bewoners van Heuvel en professionals die zich om Heuvel bekommeren, is de ontmoeting met Jan de meest bijzondere. Hij wijst naar details van de kerk die hij heeft gemaakt. We kijken heen en weer van zijn verweerde handen naar het kruis. Het plein wordt letterlijk beziend. Jan kampt met allerlei gezondheidsproblemen en heeft duidelijk behoefte aan aanspraak. Zijn hond heeft een week eerder ook nog een beroerte gehad. Zijn beste maatje is de kluts kwijt.

Zo simpel kan het dus gaan, een ontmoeting op het Mgr. Nolensplein.

“Kom ik op de foto?” Een jongen fietst rakelings langs ons op het plein. We schatten hem een jaar of vijftien. Even later maakt hij een praatje. We vertellen hem dat we niet voor de krant werken. “Ach, ik heb al zo vaak in de krant gestaan. Maar ik moet de komende twee jaar wel uitkijken, want ik heb voorwaardelijk.”

Weg jaren vijftig. Terug naar de realiteit. Hij steekt een sigaret op en rijdt net zo snel weg als hij is gekomen. Weer een ontmoeting op het Mgr. Nolensplein die ons niet onberoerd laat.

In het theehuis aan het plein leren we dat als je tegen een vrouw zegt dat ze suikerbenen heeft je haar geen groter compliment kan maken. Mooie volle witte dijbenen, dat zijn suikerbenen. Aan het eind van de middag kopen we een

suikerbeen in Bakkerij Andalucia aan het plein, althans de tot een suikerbrood samengeperste kristalsuiker heeft wel wat weg van een flinke kuit.

In een zijstraat van het plein woont Peter van Gurp. Hij heeft een paar kraaien en een uil als huisdier. In een gesprek dat we met hem voeren verandert de Heuvel in een paradijselijke plek met een ongelofelijke variëteit aan planten en dieren. Peter strijdt voor het behoud van de klimop tegen de bomen in zijn straat, omdat ze een weelde aan insecten herbergen. Het groepje jongeren dat tot dan toe ons beeld van het Mgr. Nolensplein bij avond bevolkt, wordt vervangen door egels die stilletjes rondkruipen. De roeken die het plein bevullen met hun uitwerpselen vormen geen ongewenste samenscholing meer.

In de 'Ontwikkelingsvisie Heuvel 2001-2015' wordt het Mgr. Nolensplein als het sociale en culturele hart van Heuvel bestempeld en het Dr. Struyckenplein als het winkelhart. Met de herbestemming van de kerk als multifunctioneel gemeenschapshuis, het Huis van de Heuvel, en de bouw van een Brede school worden belangrijke nieuwe voorzieningen aan het plein gerealiseerd. Niet het plein zelf, maar deze voorzieningen vormen het sociale hart van de buurt, zoals vroeger de kerk, de winkeltjes en bijvoorbeeld het CBR aan het plein een sociale functie hadden.

Het Mgr. Nolensplein kent al jaren een terugloop in het winkelbestand met leegstand als gevolg. Vooral de kleine middenstanders leggen het lootje. Het is een algemene landelijke trend dat kleine zelfstandige winkeliers steeds meer worden overgenomen door winkelketens en 'formules'. Tegen prijsvechtende supermarkten kan een lokale bakker of slager niet op. Zij kunnen zich alleen nog onderscheiden in kwaliteit, maar daar betaal je ook een prijs voor. In een wijk waar af en toe de eindjes aan elkaar geknoopt moeten worden, wint de Aldi of de Lidl het van de speciaalzaak. Tenzij je een achterban bedient die buiten de wijk ligt, zoals de schoenenzaak de Roos die is gespecialiseerd in 'gemaksschoenen', is het dus erg moeilijk om een winkel winstgevend te houden aan het plein. Ook de weekmarkt op het plein is na een enthousiaste start gereduceerd tot een paar kramen. De marktkooplui kiezen eieren voor hun geld. Jammer, want deze op initiatief van enkele bewoners opgezette markt bracht het door iedereen vurig gewenste leven terug op het plein.

Maar hoe levendig was het plein eigenlijk in het verleden? Er werd vooral geparkeerd en fietsers en voetgangers verkortten hun weg door het plein te kruisen. De eerlijkheid gebied te zeggen dat het plein zelf nooit een terrein is geweest waar markten en evenementen op grote schaal tot levendigheid aanspoorden. Intensief gebruik is echter niet altijd een graadmeter voor de kwaliteit van de openbare ruimte. Het Mgr. Nolensplein scheidt samen met de Brink ruimte in de wijk op mentaal niveau.

Huis van de Heuvel

'Het Mgr. Nolensplein wordt het sociale hart van Heuvel.' Het klinkt prachtig en voor je weet zeggen we het allemaal na, maar zal het ook zo werken in de praktijk? De concentratie van scholen en verenigingen in het gemeenschapshuis aan het plein is de belangrijkste harttransplantatie in de wijk. Maar verandert het iets aan de moeilijke positie van winkels aan het plein? Misschien gaat Bakker Andalucia wat meer snoep verkopen. Maar als het Dr. Struyckenplein is opgewaarderd tot winkelhart, worden de winkels aan het Mgr. Nolensplein dan niet nog meer onder druk gezet? En is het wel zo'n goed idee om alle sociaal-culturele activiteiten op één plek te concentreren? Je stopt toch ook niet alle cafés in een stad in één pand? Dat is juist funest voor de levendigheid. De vrouwen van het theehuis aan het plein hebben nu een eigen sfeer gecreëerd. Ze koesteren hun privacy. Hoe creëren ze die sfeer als ze hun ruimte met vele anderen moeten gaan delen in het Huis van de Heuvel? Zullen zij een cursus 'sociale hygiëne' moeten volgen als ze willen blijven koken voor de wijk? Ondernemerscoach Hans van Agt die starters in de Heuvel begeleidt, zet ook zo zijn vraagtekens bij de scheiding die nu wordt aangebracht tussen het Mgr. Nolensplein en het Dr. Struyckenplein. Het valt nu niet binnen zijn opdracht, maar anders zou hij zich graag inzetten om bijvoorbeeld het Kruidvat naar het Mgr. Nolensplein te halen, zodat andere winkels zich kunnen laven aan een publiekstrekker.

Nederlanders zien openbaar groen als een plek om naar te kijken, en hooguit doorheen te wandelen, te joggen of de

hond uit te laten. Van allochtonen is bekend dat zij heel anders naar de openbare ruimte kijken. Het zijn vooral plekken waar je iets onderneemt met elkaar, waar je samen eet, waar je elkaar ontmoet. Er is de afgelopen jaren veel onderzoek naar gedaan en Enschede kondigde in september 2006 aan dat ze parken, pleinen en markten zo gaat inrichten dat Turkse vrouwen zich er meer thuis voelen en langer buiten blijven.

Voldoet het concept van een plein als ontmoetingsplek nog wel? Wim Snoeren, vice-voorzitter van het parochiebestuur van de kerk vertelt op de website www.heuvelverhalen.nl: 'De opzet van de architect was om de bewoners te beschermen tegen de boze buitenwereld.' Het dorp dat Granpré Molière voor ogen had staat tegenwoordig in verbinding met vele plekken wereldwijd. Internetcommunities verzamelen zich rond specifieke niet geografisch gebonden interesses. Datingsites beheersen de relatiemarkt. Hoeveel jongeren uit Heuvel lopen rond als avatar in Second life? Het is op internetforums, of internetpleinen zoals ze ook wel worden genoemd, niet anders dan in de werkelijkheid. Het zijn ook plekken waar ongewenste ontmoetingen plaats vinden en virtuele hangjongeren eropuit zijn om de communicatie te verstoren.

Is het naïef om in een wereld waar ontmoetingen overal kunnen plaatsvinden een plein tot sociaal hart van een buurt uit te roepen? De bouw van de Brede School en de herbestemming van de kerk zullen daar ongetwijfeld toe bijdragen. Het architectenbureau Atelier Pro zet de deuren van de kerk letterlijk open. Een terras voor de ingang moet naar voorbijgangers gaan lonken. Wij willen die gedachte veel breder maken door een steen in een denkbeeldige vijver van het Mgr. Nolensplein te gooien, een steen die kringen maakt die uitdijen tot over de grenzen van de wijk. Het duurt nog een paar jaar voordat het Huis van de Heuvel zijn deuren open. Een plan dat zich hecht aan de toekomstige architectuur leek ons daarom geen goed idee. Net als de majorettes van de Mañanagirls willen wij graag voor de muziek uitlopen.

Niet de ontwerpogave, het beleidstuk 'Ontwikkelingsvisie Heuvel 2001-2015' of de vermeende problemen in de wijk inspireerden ons om een plan te maken voor Heuvel. Het waren vooral de ontmoetingen met mensen in de wijk die de opdracht bezielde. En die ontmoetingen konden overal plaatsvinden. Het Huis van de Heuvel is overal. Het Huis van de Heuvel kan elke vorm aannemen.

Spiegeltent laat wijkbewoners naar zichzelf kijken

Kijk niet vreemd op als u de 'Onze Lieve Vrouwe van Altijd Durende Bijstand' op een plek tegenkomt waar u hem niet verwacht. Deze karakteristieke kerk aan het Mgr. Nolensplein in de wijk Heuvel in Breda die wordt herbestemd als Huis van de Heuvel kan vanaf het voorjaar van 2009 overal in Heuvel en zelfs daarbuiten opduiken. Als tent wel te verstaan.

Op 18 april 2009 tijdens de Heuveldag wordt de Spiegeltent van de Heuvel officieel gepresenteerd aan de wijk. Wethouder H. Snier van Wijkontwikkeling en Grote Stedenbeleid en Wethouder W. Willems van Cultuur zullen op die dag de tent officieel langdurig in bruikleen geven aan de wijk Heuvel.

Voortaan pak je het Mgr. Nolensplein op en zet je het neer waar je wilt. De Spiegeltent van de Heuvel is een plek die bewoners naar zichzelf laat kijken. Grote door kunstenaar Monique Broekman met gevoel voor psychologie geschilderde portretten van buurtbewoners sieren de houten façade die de entree voor de tent vormt. De geportretteerde bewoners kijken de bezoekers van een feestelijke gelegenheid waar de tent wordt opgericht indringend aan. In het houten skelet van de façade zijn de contouren van de kerk aan het Nolensplein te herkennen. In de tent is de wereld binnenste buiten gekeerd. De voor Heuvel kenmerkende geknotte leiplatanen zijn geprint op het tentdoek. De auto's op het Mgr. Nolensplein zijn geprint op een aantal zitzakken. De plooien in de stof vervormen de foto's. Tegen auto's aanhangen, de favoriete hobby van sommige pleinbezoekers, heet in de tent ineens heel chic loungen.

De Spiegeltent van de Heuvel kan als markant visitekaartje binnen en buiten Heuvel bij manifestaties worden ingezet, op het grasveld aan de Heuvelbrink, in de Talmastraat, op het Thorbeckeplein, maar ook in het centrum van Breda. Het is geen reguliere partytent voor al uw feesten en partijen. Het is een mooie plek waar dingen tegelijkertijd niet mooier worden gemaakt dan ze zijn: een spiegel op de wijk.

Wijkbewoners ruilen 300.000 suikerzakjes

We spraken Hava Akdag, de voorzitter van het Turkse vrouwencomité die intensief is betrokken bij het theehuis en allerlei andere activiteiten in de wijk. Zij beklagde zich erover dat zij steeds als boegbeeld van de succesvolle allochtoon naar voren wordt geschoven. "Ik wil niet weer op de foto voor een folder ter promotie van de wijk. Vraag nu maar eens iemand anders," zei ze. Het is tekenend dat de gemeente haar keer op keer vraagt, want er is een relatief kleine groep mensen die zich intensief inzet voor de wijk. In het project 'Bewoners heuvel aan zet' wordt budget beschikbaar gesteld voor goede ideeën vanuit de wijk op voorwaarde dat bewoners zelf de plannen uitvoeren. Er zijn prachtige plannen uit voortgekomen zoals het initiatief tot de weekmarkt, en de moestuinen die door kinderen worden onderhouden op een plek waar bewoners er tegenop zagen om hun tuin te blijven onderhouden. Maar het zijn vaak dezelfde vrijwilligers die zich hiervoor inzetten.

Het Huis van de Heuvel zet de deuren open voor iedereen, maar zal iedereen ook de weg weten te vinden naar deze voorziening en zijn of haar drempelvrees weten te overwinnen? Het terras dat er komt is prachtig, maar zijn de drankjes die daar worden geschonken wel betaalbaar voor de gemiddelde wijkbewoner? De jaren vijftig worden gekoesterd door respectvol om te gaan met het ontwerp van Granpré Molière. Kun je die denktrant niet doortrekken door jaren vijftig prijzen te vragen op het terras?

We zien er een uitdaging in om een plan te bedenken waarmee we iedereen in de wijk bereiken, niet alleen zij die al actief zijn in de buurt, of mensen die al manifestaties bezoeken, niet alleen de mensen die de Spiegeltent van de Heuvel weten te vinden, maar letterlijk iedereen.

We vonden een bindmiddel: suiker. In de jaren vijftig strooide men suiker over witbrood als je zoet op brood wenste. Je leende een kopje suiker van de burens. Suiker is verbonden met rituelen. Denk bijvoorbeeld aan bruidssuiker, geboortesuiker, doopsuiker of het zoet dat wordt verspreid door St. Nicolaas. Het islamitisch geloof kent natuurlijk het Suikerfeest, maar ook tal van andere gelegenheden waarbij suiker een rol speelt: tijdens een begrafenis wordt het leed verzacht door het zoet. 'Suiker volgde de koran,' luidt een Marokkaans spreekwoord over de verspreiding van de suikerrietcultuur. Het fenomeen suikerbenen passeerde eerder de revue.

Suikerzakjes waren in de jaren vijftig en zestig net als sigarenbandje en postzegels een gewild verzamelobject. Elk bedrijf, café, hotel had een eigen suikerzakje. Ouderwetse zakjes voor suiker zijn er in Nederland nauwelijks meer. Ze zijn in de jaren tachtig vervangen door modernere en vaak ook meer anonieme varianten. Suikerzakjesverzamelaars zijn er zeker nog wel, zo leert een blik op internet. Mensen met gigantische verzamelingen: honderdduizenden zakjes, alleen van Nederland al. Er is ook een Club van Suikerzakjesverzamelaars.

Suiker is verbonden met Breda waar CSM jarenlang suiker produceerde. Het Centraal Laboratorium van de CSM Suiker BV staat in Breda. Werknemers van CSM woonden in de Heuvel en de directie woonde op stand aan de Heuvelbrink met zicht op de kerk.

Wie leent er tegenwoordig nog een kopje suiker van de burens? Met het project Suikertante van de Heuvel houden we de vinger aan de pols van de sociale structuur in de wijk Heuvel in Breda. 300.000 suikerzakjes vormen de spil van dit experiment. 'Als je hart bitter is zal suiker in je mond niet helpen' staat er plagerig op de achterkant van de suikerzakjes. Alle huishoudens in Heuvel krijgen een incomplete verzameling van suikerzakjes in de brievenbus. Om een complete verzameling van 24 verschillende zakjes te krijgen moest er geruild worden. Suiker lenen bij de burens wordt in Heuvel weer gemeengoed. De 24 suikerzakjes vormen samen een bijzondere fotoserie van de wijk en haar bewoners. Fotografe Wiesje Peels zal door Heuvel zwerven om de foto's te maken die op de suikerzakjes prijken. De wijk zal bijna terloops in beeld worden gebracht: de arm van een man op leeftijd steekt in een bokshandschoen, een meisje typt een Sms-bericht op een hangplek, een raaf rust op de arm van een man in een achtertuin, handen wroeten in een moestuin met de vage contouren van een kas op de achtergrond, een vrouwenhand steekt een kaars aan in de kerk, het been van een majorette zwiëpt door de lucht.

Om de verzameldrift te stimuleren worden de suikerzakjes echte hebbelingen, de Pokémonkaarten van Heuvel. De ruilhandel in suikerzakjes die zal ontstaan is ook een knipoog naar de handel die op het Mgr. Nolensplein nu juist tot

ongewenste ontmoetingen leidt.

Huis van de Stad

Ondernemerscoach Hans van Agt noemt het Mgr. Nolensplein het “Het mooiste plein van Nederland.” Je zou dit kunnen afdoen als overenthousiaste ondernemersretoriek, maar de architectonische kwaliteit van het plein is onmiskenbaar. Het ontwerp van Granpré Molière wordt niet voor niets geroemd in de gids Bezienswaardig Breda. Niet alleen de markante Onze Lieve Vrouwe van Altijd Durende Bijstand, maar ook het omgevingsontwerp met de monumentale platanen dragen bij aan de sfeer. Als dit plein in de binnenstad van Breda had gelegen was het een toeristische trekpleister geweest. Nu ligt het plein er ten onrechte een beetje vergeten bij als een goed bewaard geheim van Heuvel.

In het verleden zocht de wijkraad publicitaire aandacht voor zaken die niet goed gingen, maar van die negatieve publiciteit hebben ze nu nog steeds last. Heuvel heeft een imagoprobleem. Makelaars noemen de wijk soms bewust abusievelijk Princenhage om huizen in Heuvel te verkopen. In de ogen van de inwoners van Breda is Heuvel een klassieke achterstandswijk. Door de wijk als achterstandswijk te betitelen kwamen geldstromen vrij. Op sociaal-economisch gebied valt er in Heuvel een hoop te verbeteren, maar in de hele discussie over probleemwijken is Heuvel toch een buitenbeentje, want er gaat een hoop wel goed in de wijk en er zijn veel lovenswaardige bewonersinitiatieven. Tel daar de genoemde architectonische en ruimtelijke kwaliteit bij op en je hebt de ‘prachtwijk’ die het huidige kabinet voor ogen heeft.

Doordat de wijk een eigen goed functionerende dynamiek kent die af en toe leidt tot evenementen op het Mgr. Nolensplein of op een andere plek in de wijk, leek het ons niet juist om van bovenaf een gloednieuw evenement te lanceren. Met de tent faciliteren we de eigen initiatieven, en het aanbieden van de tent zal ongetwijfeld leiden tot nieuwe activiteiten. Toch willen we een voorstel doen tot een evenement op het plein. We stellen geen nieuw evenement voor, maar de verplaatsing van een succesvol Bredaas festijn naar het Mgr. Nolensplein.

Het Breda Jazz Festival bestaat sinds 1971 en is in zijn soort het oudste en grootste jazzfestival van Nederland en Europa. Jaarlijks komen op het festival circa 250.000 bezoekers af. Volgens het Onderzoeksbureau ReSponse Evenementen Monitor staat het Breda Jazz Festival op de 26e plaats van de Nederlandse Evenementen (gemeten naar media-aandacht en bezoekersaantallen). Het Breda Jazz Festival duurt 4 dagen en begint altijd op Hemelvaartsdag. Optredens vinden plaats op circa 20 podia in de historische Bredase binnenstad.

Wij dagen de gemeente Breda en het bestuur en de organisatie van het Breda Jazz Festival uit om in 2009 het Mgr. Nolensplein als locatie op te nemen in het programma van het festival. Het Mgr. Nolensplein heeft een uitstraling die De Heuvel overstijgt en het zou wenselijk zijn als dit goed bewaarde geheim van de stad zich aan alle inwoners van Breda, maar ook aan mensen daarbuiten, zou openbaren. Er wordt enorm in de wijk geïnvesteerd, maar vooral vanuit het gegeven dat er van alles mis is. Dat doet geen recht aan een plein dat kan wedijveren met de mooiste openbare ruimten in het centrum van Breda. In de hele discussie over probleemwijken zou het een belangrijke geste zijn als Breda laat zien dat het Mgr. Nolensplein niet als een plein in een achterstandswijk wordt beschouwd, maar als een plein in de stad Breda. Een plein dat in de jaren vijftig is ontstaan, de laatste grote bloeiperiode van de jazz in Nederland, voordat ze haar terrein moest prijsgeven aan de popmuziek. De bewoners kunnen trots zijn op hun plein als het als satelliet van het Breda Jazz Festival fungeert en de lokale ondernemers in de Heuvel kunnen profiteren van de toestroom van festivalbezoekers. Het Mgr. Nolensplein moet niet alleen een plein voor de wijk worden, maar ook voor de stad.

In het Actieplan Cultuurbereik van de gemeente Breda (2005-2008) staat: ‘Cultuur in de wijken behoeft nog extra aandacht. We willen een stimulerend beleid voeren voor culturele activiteiten en festivals op andere locaties dan regulier, in het centrum en in de wijken. Met de Burgemeester van Breda en de Wethouder Economie, Erfgoed en Regionale samenwerking in het comité van aanbeveling van het Breda Jazz Festival hopen wij op een succesvolle lobby voor ons idee. En als het Jazz Festival niet naar Heuvel wil komen, dan komt de Spiegel tent van de Heuvel naar het Jazz Festival.

Sjaak Langenberg en Rosé de Beer